

5.2. Бульвінський А.Г. Концептуальне бачення пострадянського простору у російських стратегічних документах: висновки для України

Після розпаду Радянського Союзу у 1991 р. пострадянський простір залишився для Росії одним із ключових об'єктів уваги та докладавання зусиль. Імперія ніби розпалась, але постімперський простір, як його сприймали в Москві, залишився і потребував певного упорядкування, виходячи з нових історичних умов та інтересів Росії.

Процес та результати вироблення політики Російської Федерації щодо пострадянського простору знаходив своє втілення в

російських стратегічних документах зовнішньополітичного та іншого характеру, що задавали цілепокладання в цій сфері. Ці ж документи засвідчують і зміни політики Росії щодо пострадянського простору з часом, зі зміною зовнішньополітичної ситуації та внутрішньополітичних настанов російської влади.

Проведений аналіз текстів російських Воєнних доктрин (1993, 2000, 2010, 2014 рр.), Концепцій зовнішньої політики (1993, 2000, 2008, 2013, 2016 рр.), Стратегій національної безпеки (1997, 2000, 2009, 2015 рр.), Стратегій державної національної політики (1996, 2012 рр.) та низки інших російських доктринальних документів дозволяє зробити висновки про **трансформацію доктринальних засад російської політики щодо пострадянського простору, викладених у російських стратегічних документах. А саме:**

1. На доктринальному рівні Росія остаточно не визначилася зі своєю регіонально-цивілізаційною належністю, номінуючи себе то європейсько-азійською, то євразійською, то європейською державою.

2. Водночас статусна самоідентифікація Росії щодо свого місця у світі постійно зростала: велика держава, яка прагне повноправного включення у світове співтовариство (1993), велика держава, як один із впливових центрів світу (1997), велика держава, що має національну могутність та реальний потенціал для забезпечення гідного місця у світі (2000), світова держава, яка набула повноцінну роль у глобальних справах (2009), одна з лідируючих світових держав (2015). Під час дослідження було встановлено кореляцію між підвищенням Росією своєї доктринальної самономінації від великої до світової держави з періодом, коли вона розв'язала війни проти Грузії (2008) та України (2014).

3. Тривалий час поняття пострадянського простору було для Росії тотожним трактуванню СНД, яку в Москві сприймали, як своєрідну номінацію простору колишнього СРСР. Відповідно територія колишнього СРСР аж до кінця 2000 рр. трактувалась у Москві як певна просторова єдність, яка позначалася низкою просторових маркерів: єдиний воєнно-стратегічний, економічний, правовий простір, зовнішні кордони СНД (1993), єдиний економічний простір (1997), зона вільної торгівлі, прикордонний простір, єдиний оборонний простір (2000), єдиний освітній простір, окрема «зона світу» (2002), єдиний транспортний (2008), спільне гуманітарне та інформаційно-телекомунікаційне середовище (2009).

4. З другої половини 2000 рр. Росія скоригувала своє доктринальне ставлення до російської діаспори, номінувавши її поняттям «Русский мир» і прагнучи тепер не лише її захищати, як це

було впродовж усіх 1990 – першої половини 2000 рр., а й використати для просування російських інтересів у країнах пострадянського простору.

5. У 2010 рр. у російських стратегічних документах з'являється панславистичний акцент, який можна трактувати як декларацію намірів позиціонувати Росію як неформального лідера Слов'янського світу.

6. З другої половини 2000 рр. Росія на доктринальному рівні починає акцентуватись на власному баченні свого місця у світовій історії, зокрема, наполягаючи на радянському баченні Другої світової війни та активно протистоячи переосмисленню ролі СРСР низкою постсоціалістичних та пострадянських країн, які у 1940 рр. проти своєї волі потрапили в лещата радянського режиму. На практиці це означало, що Москва опрацьовувала курс на утвердження у світі свого бачення історичної ролі Росії у долі Східної Європи та пострадянського простору.

7. Ключовою характеристикою російського нарративу щодо власне СНД з початку 1990 рр. є поняття інтеграція. Проте вже з початку 2000 рр. у російських стратегічних документах визнається послаблення інтеграційних процесів у СНД, а тому В. Путін намагається вдихнути в них нове життя, наповнити конкретним інтеграційним змістом. Однак паралельно в Москві зростало розуміння, що загально інтеграційний проект на базі СНД не складається через пасивність більшості учасників.

З аналізу стратегічних документів першої половини 2000 рр. можна зробити висновок, що Росія фактично визнала пониження реального статусу взаємин у СНД із добровільного об'єднання (союзу) до просто міжнародних відносин, які Москва хотіла зберегти на рівні, принаймні, привілейованого (стратегічного) партнерства.

8. Конкретні російські інтереси в СНД спрямовані на досягнення двох глобальних завдань: посилювати російський культурно-ідеологічний вплив у країнах СНД та використовувати їх демографічні й економічні ресурси. Ці свої інтереси Росія фіксувала у доктринальних документах досить чітко: дотримання прав етнічних росіян і російськомовного населення (з 1993), збереження спільного культурно-цивілізаційного спадку (з 2000), відновлення позицій Росії як головного освітнього центру СНД, підтримка функціонування російської мови у країнах СНД (з 2002), добровільне переселення співвітчизників, залучення молоді до навчання і стажування в Росії задля наступного отримання ними російського громадянства (з 2007), формування спільної транспортної і

енергетичної інфраструктури, перетворення російського рубля на провідну регіональну резервну валюту на просторі СНД (з 2008), збереження російської мови як засобу міжнаціонального спілкування в країнах СНД (з 2011), створення спільного ринку с/г продукції (з 2013), зміцнення позиції російської мови в національних системах освіти країн СНД (з 2015).

9. Наприкінці 2000 рр. у російських стратегічних документах було фактично визнано розщеплення СНД як політичного суб'єкта, появу дезінтеграційних процесів у ній, і відповідно, відбулось зниження доктринальних вимог до неї з боку Росії. Москва змирилася з остаточним переходом СНД до клубного (форумного) характеру існування та визнала, що проводитиме диференційовану політику щодо різних регіонів та країн СНД.

10. Необхідно підкреслити, що вже в перших російських стратегічних документах (1993) були обґрунтовані можливості силового тиску на країни пострадянського простору та розміщення на їх території російських військ. З початку 2000 рр. Росія почала доктринально закріплювати більш широкі підстави та формати для власних закордонних силових дій. Зокрема, військовий тиск для підтримки політичного тиску на інші держави, використання економічних важелів тиску (2000), самостійні дії за кордоном, не зважаючи на позицію партнерів, запобігання загрози миру, придушення актів агресії (2008), вирішення регіональних кризових ситуацій без участі нерегіональних сил (2009), застосування, зокрема й оперативне, військ для захисту російських громадян за кордоном (2010), підтримка стратегічної стабільності за допомогою присутності там російських військ (2014) і врешті, нічим не обумовлене застосування військової сили, просто в разі загрози національним інтересам (2015). Усі ці нові доктринальні підходи були апробовані Росією на практиці під час збройної агресії щодо Грузії (2008), України (з 2014) та Сирії (з 2015).

11. Фактично з другої половини 2000 рр. Росія на доктринальному рівні відмовилася від спроб створити спільну систему колективної безпеки на пострадянському просторі і перейшла до формування безпекової організації з найближчих союзників, декларуючи за ОДКБ статус основної безпекової структури із зоною відповідальності в межах всього пострадянського простору та навіть у прилеглих регіонах.

12. На початку 2000 рр. у російських стратегічних документах з'являється тема євразійської інтеграції. Спочатку, у 2008 р., ядром євразійської економічної інтеграції було визначено ЄвРАЗЕС, з 2012-2013 рр. – Євразійський економічний союз (ЄАЕС), а

основними партнерами Росії в цьому процесі – Білорусь та Казахстан.

Початок діяльності ЄАЕС у 2015 р. засвідчив, що Москві знадобилася чверть століття після розпаду СРСР для того, щоб урешті створити на пострадянському просторі більш-менш дієздатний і, водночас, підконтрольний їй економічний інтеграційний союз. Хоча й у дуже урізаному в порівнянні з СРСР складі.

13. Окремі країни в російських стратегічних документах представлені відчутно диференційовано. Зокрема, Україна та Грузія через свою концептуально прозахідну налаштованість згадуються в основному в контексті проблем для Росії. Здебільшого в контексті проблем і загроз згадується в російських стратегічних документах і регіон Центральної Азії. Суть цих проблем пов'язана з внутрішніми конфліктами, поширенням ідей ісламського фундаменталізму, наркотрафіком, терористичною загрозою, впливом на регіон ситуації в Афганістані, доступом до енергоресурсів басейну Каспійського моря.

14. Поява з кінця 2000 рр. у російських стратегічних документах положень про важливість зміцнення потенціалу ШОС та механізму співробітництва п'яти Прикаспійських держав свідчить про те, що Росія була змушена допустити у свою колишню одноосібну центральноазійську зону інтересів Китай та Іран.

15. Основними союзниками Росії на пострадянському просторі згідно російських стратегічних документів є Білорусь та Казахстан. Відповідно ці дві держави згадуються в них майже виключно в позитивному, союзницькому контексті. Найвищою формою інтеграції на пострадянському просторі виступає Союзна держава Росії та Білорусі, проте у 2000 рр. з огляду на намагання Мінська отримати від Росії низку односторонніх економічних преференцій, Москва була вимушена скоригувати свою доктринальну позицію щодо відносин з Білоруссю в складі Союзної держави, почавши переведення їх на ринкові засади.

Висновки та рекомендації.

Обраний Україною євроінтеграційний курс змістовно має передбачати і чіткий розрив з радянською ідеологічною спадщиною та її реліктами, як це було здійснено у свій час країнами Балтії. Одним із таких реліктів є СНД, яка створювалася для цивілізованого розлучення колишніх радянських республік та їх легітимізації у міжнародному просторі і виконала цю роль. На сьогодні світова спільнота чітко ідентифікує Україну і потреба її участі в структурах СНД зникла. Спроби Росії перетворити СНД на формат інтеграційного утво-

рення зазнали невдачі, що фактично було визнано і в російських доктринальних документах. Нинішній форумний (клубний) характер Співдружності, зниження російських доктринальних вимог до неї та небажання країн – членів Співдружності дистанціюватися від московської політики дають підстави не тільки диференціювати ці стосунки, а й остаточно відійти від цієї організації. Ключовою метою цього кроку має бути усвідомлений рух держави Україна шляхом концептуальної відмови від асоціювання з політико-ідеологічним спадком СРСР та пострадянським простором, символічна відмова від російського/радянського маркера на користь європейського.

Для України вкрай важливо на двосторонньому рівні зберегти та розвивати максимально широкі відносини з усіма колишніми радянськими республіками. Однією з цілей цих відносин має бути збереження в сприйнятті суспільств та політичних еліт цих країн образу України як своєрідної кращої альтернативи розвитку. Адже, не зважаючи на стан війни, Україна, наприклад, уже поступово перетворюється на точку тяжіння для творчих людей з усіх колишніх республік СРСР.

Плануючи свій зовнішньополітичний курс щодо Росії, Україні варто виходити з того, що підтримувані Росією конфлікти в Південній Осетії, Абхазії, Придністров'ї та на Донбасі, які мають світоглядний та/або етнічний характер і призвели до утворення сепаратистських анклавів, є для Москви своєрідним запобіжником від вступу Грузії, Молдови та України до НАТО, тому розраховувати на те, що Росія погодиться на їх швидке розв'язання, не варто.